

Lojze
Kovačič

Ne gre za to, da sem obziren in zarana, ko vstajam, da bi pred službo še nekaj postoril, hodim po prstih, da ne bi koga zbudil in z vlomilsko grimaso na obrazu pritiskam kljuko na vratih. Gre zato, da kdo ve kate-rega od svojih zarodnikov, ki je začel delati že v snu, ne zmotim, in da

ničesar ne stresem iz sebe, še preden primem za pero.

Pišem. Kot da bi hotel skozi cevčico postaviti zid in izpihati klimo skoznjo. Ko surovo obzidje stoji, (brez kraljestva znotraj in zunaj njega), moram gor, v zrak. Muzika se spreletava po njem, ziba se, prosta, nikamor ne more sestiti. Vrnem se k zidu, ki, sam sebi kiklopski namen, roma po svetu, navkreber in navzdol, skozi suhe pustinje in sočne gozdove, po jasah in hišnih vogalih. In tako gre ves čas: z zemlje v zrak in spet nazaj. Arhitektura & Glasba.

Zunaj, zdoma, na cesti, v resničnosti dneva si polovico (od glave do kolkov) potopljen v ledenomrzlo, od vetra bičano vodo. Samo noge, ki koračijo po tlaku, pločniku, se vzpenjajo po stopnicah, se ognejo mlakam, poženejo v dir za avtobusom, obstojijo na cebri, so v svojem očitno resničnem, naravnem elementu. Od pasu gor pa je vse gluho, nemo, brezkrajevno. Po svetu, se mi dozdeva, hodijo same noge. To od njih terja zemlja. Mogoče so bile noge tiste, ki so iznašle vse tri geometrije, ki jih dejansko uporablja človeštvo do danes: evklidsko vesoljno ravnino, kozmično s terarijem in naposled geodinamiko površja.

Profesor filozofije vpije na cesti drugemu: »To je nesramno, kar si je izmislil ta človek. Tako prikazovati svojo pohoto!« – Ja, vsi vpijemo proti strasti, ne da bi pomislili, da je prav filozofija v vseh časih prižigala svojo baklo ob njenem ognju.

Kakšna herkulska moč ti je potrebna, da ostaneš vsaj malo normalen!

V nedeljo, ko se z mestnim avtobusom vračam z obiska, kjer smo se veliko pogovarjali o diktaturi, sedita pred menoj dva miličnika s hribovitima tilnikoma, s pištolama, pendrekoma, toki-vokijem, v jurišnih jermenih, ki škrip-ljejo, prava dva potujoča viteza – oklopnika. Ne sovražim toliko uniform kot dejstvo, da od neprecenljivega števila oseb, ki se gnetejo v enem samem človeku, lahko štrli resničnost le ena, kot edino prava, veljavna in legitimna, in še ta mora biti, da se ne bi zmotil, ovešena z insignijama.

V gledališču se ne šminkajo več, pravijo. Ne nosijo kostumov in lasulj. Shakespeareja igrajo v oblekah za v pisarno, Čehova v puloverjih. Bika predstavlja samo odstrižena klobukova štula na igralčevi glavi, angela bel šal, vržen okrog vratu. Po cesti pa hodijo ljudje z glavami, obritimi do polovice, zelenih las, pordečenih vek, z zaponkami v ušesih in vrvjo okrog vratu, v maskirnih jopičih južnoameriških gverilcev in kot hoduljah visokih, ozkih esesovskih škornjih, bradati, lasati, z verigami čez trebuhe, kakor dekabristi v kladah, ali poblaznjeni knezi na katorgah iz staroruskih romanov.

Vsekakor je najplemenitejši del na človeku najbolj prijazni tisti, ki dopušča, da mu solze stopijo v oči; vendar je prav s solzami prepreženi obraz tudi najbolj smešen.

(1977) Imena. Ko grem ob desetih zvečer, pred neurjem, iz svoje službe, me na postajališču, kjer čakam na avtobus šte. 14, legitimirajo trije miličniki. Še prej si me pri svetlobi fluorescenčne table nad zaprto trafiko dobro ogledajo... dvakrat, trikrat gredo mimo... slabo sem oblečen, priznam. Brkatega gospoda v tvidu, ki pripelje mimo svoj trebuh, pustijo pri miru, čeprav do neba kriči po ilegalnem prekupčevanju. Vendar, neoporečno, celo mično je napravljen. Policija ima behavioristične oči za razlike in razločke, kot vsi t. i. preprosti ljudje. V senci ob pločniku stojita tudi dve prazni marici. Hvala bogu imam pri sebi izkaznico in se lahko legitimiram, da sem res ta in ta. Tudi moj dežnik, ki se začne v naraščajočem nalivu kar upogibati, nosi na kljuki vgravirano ime firme, drugače v tem slabem vremenu ne bi bil toliko vreden. Na moji spodnjici je prilepka Laboda. Moj plašč ima na zanki etiketo Varteks. Moja srajca sličico dimnikarja DTR in hlače za pasom nalepko s sovo Vunoteksta. Na gležnjih mojih nogavic je odtisnjeno ime Polzela. Tudi v čevljih znotraj piše Planika. Na hišah je ime ceste, Titova, in so številke. Na zelenici so reklamne deske za BMW in Topper in na travi stoji opozorilo podjetja Rast. Po svetilkah table. Zaščitni znaki Lesnine, DZS in naslovi firm se vzpenjajo gor in dol nad vogali in nad čeli lokalov: Borovo, Elektrotehna, Ona on... Na mojem pasu iz usnja (ki sem ga pretihotapil iz vojske) je vtisnjen žig Artilerijska sedlarnica Kragujevac 1928. (Kakšno naključje: letnica ustanovitve zavoda je tudi moja rojstna letnica). V snegu, dežju, soncu nosimo na sebi sto imen. In zdaj dežuje, da se ne ve, kaj je zgoraj, kaj je spodaj in ne vidim številke in imena avtobusa. V našem svetu in naravi ne sme ostajati nič več brez napisa.

H pripoveduje, kakšna omotica se ga je lotila pred kratkim: časopis je pred fotografijo, ki ni bila njegova, postavil njegovo ime. Kakšen plaz vseh

mogočih posledic, neizčrpen vir možnosti, prevar, videzov je to sprožilo v njem. Predvsem pa: kako varnega se je na lepem počutil.

Iz praznične trume, navijaške množice, sem se komaj rešil domov, a ljudje so skakali tudi tule, po moji sobi, med omarami, slikami, mizami, eni malo večji, drugi nekoliko manjši, z različno barvo na nepokritih delih telesa, roke, obrazi v raznih odtenkih, vendar vsi nekoliko bolj bledih ali zabuhlih, vdratih ali usahljih, kakor v resničnosti. Preden so prividi izginili iz sobe, sem že vedel, da mi bo ta trenutek ostal v spominu, kot sanje.

Vsak od nas teče za svojim spoznanjem, spoznanje pa teče pred nami... Planilo je v dir že tri leta pred našim rojstvom in zdaj dirja pred vsakim od nas njegovo spoznanje kakor pes, ki veselo maha z repom v megli.

(1972) Sončna nedelja. Na obisku pri znancu v Polju. V parku, znotraj psihiatrične klinike pacienti, ki se ob glavni poti nastavljajo soncu. Ustavi me nizek možakar, ki se mu kratko pristrižena arestantska glava proti vrhu nenavadno pomlajuje. »Kako si prišel noter?« me vpraša osorno. – »Dober dan! Skozi vrata.« – »Zakaj si prišel?« – »Prijatelja sem prišel obiskat. A povej mi, zakaj si ti tako nevljuden?« – »Ker lahko delam, kar hočem. Razumeš?« – Govori glasno, kot podoficir, se smeje z nečim na obrazu, a najraje bi me, to sem opazil, stisnil za vrat ali ugriznil v nos, če bi mogel. – »Odkod si?« vpraša. – »Iz Ljubljane sem.« – »O, Ljubljana, lepo mesto!« Obraz se mu na lepem čisto spremeni, vedrina gre čezenj, mehkoba, ampak to je – kar sem že opazil pri mnogih, nadvse liričnih, a neuspešnih pesnikih – vtis neprijetne nepreračunljivosti napravi še hujši.

Na Studencu. S prijateljem zdravnikom stopiva v ženski oddelek. Pacientke: razpuščene lase. Odurni obrazi, poteze zarasle v tolšči. Ena si slači nogavico: zoprna bela noga. Druga izroči primariju pismo za svojega ljubimca: »Kdaj prideš? Si me pozabil?« – »Saj ga boš oddal takoj, doktor?« reče. Prijatelj ga raztrga takoj, ko se za nama zapro vrata.

Moja paranoja ali ostri pogled mi dopušča kdaj videti nesreče vnaprej. Moja brezčutnost me zadržuje, da bi se jim poklonil.

Odurnosti. Če imaš debelo zadnjico, pravi V, sovražiš vse debele zadnjice. Na nekem sprejemu opazim, da ima človek, s katerim me seznanijo v predverju, take roke kot jaz: enake oblike, prste skrivljene, mirujoče, kazalec desnice zmaličen, celo kožo podobno motno sivo, razpokano: ne

morem mu dati desnice drugače kot v rokavicah, da ne bi v sebi podobnih rokah začutil tujo toploto, tuji utrip srca v svojem protiutripu. In drugič: v avtobusni gneči, ko se vsi držimo drogov in drug drugega potiskamo v hrbet, tako kakor denimo na motociklu sovozniki voznike, na lepem zapazim zraven sebe isto šobo in prav tak nos z ozkimi nozdrvmi, kakršen je moj. Pravzaprav bi me moralo to razveseliti, moral bi občutiti nekaj kot sorojensko simpatijo. Vendar ne: ob prvi vrzeli, ki se pokaže v gneči, se med hrbti in rameni prerinem kar se da hitro in daleč od svojega dvojnika na ploščad. Ali: prav tale moj V: Spoznam ga s svojim kolegom iz službe. Naenkrat opazim, kar se mi je prej mogoče samo zdelo: oba sta si podobna, majhna, drobna sta, kot vsi, ki so zrasli po ubožnih domovih v Suhi krajini, sključene drže, oba zmrzljivo stisnjenih ramen, celo enako globoko v žepe potisnjene roke imata – in kar je najhuje! – dolge, na noter obrnjene, kumaram podobne nosove. Brž uganem, da mi je bil kolega v službi najbrž že prvikrat zato tako pri srcu, ker me je spomnil na V, čeprav (in to je bilo nenavadno) sta se po značaju in življenjskih občutkih nadvse razlikovala. Stojita tam, med seboj izmenjavata kratke besede, komaj jih scedita skozi zobe, izogibata se s pogledi, da bi v nekakšni eksplozivni optični zrcalni podobi očitno začela otipavati drug drugega. Neverjetno, kot da bi se enaki številki dveh serij ulovili v isto mrežo. Prijatelj se ozira, tudi oni drugi, V bi rad pristopil k meni, malce iz sebe je, moj prijatelj je kajpak, a tudi onega, kolego, ne morem pustiti na cedilu: okorno se postavim med njiju v sredino. Nekoliko lažje je z ljudmi istih poklicev – samo rivala sta, že vnaprej zavistna. Mogoče se nekoč med dvema podobnima človekoma ni vse odvijalo tako – a kaj vemo o generacijah pred nami, ko še v svoji lastni ne vidimo bistvenega. – Torej, mogoče nekoč ni bilo tako, ampak danes vsekakor je. To me spominja na lik neznanca, ki sem ga opisal pred leti v eni izmed zgodb in ki pravi: »Sovražim vse, kar je v meni; in ljubim vse, česar ni.«

So stvari, ki zunaj nas venomer demonstrirajo in manifestirajo svojo neodvisnost od človeka, ne glede na to, da smo nekatere med njimi sami ustvarili in da je njihovo življenje, če drugače ne, odvisno vsaj od pritiska našega prsta na gumb.

Recimo:

Zvečer pred Modno hišo vidim, kako se tekoči trak stopnic, ki so jih pozabili izključiti, plazi kot zver med asparagusi in sobnimi lipami navzgor v drugi oddelek.

Ali:

Na nizkem nebu mahnate zeli oblakov in pod njim orjaške grimase cestnega prahu, ki ga dviga veter s ceste.

Ali:

Dež, ki močno škropi, ponehava, spet škropi, kakor da nam brivec, ko nas striže, zasopihan pripoveduje nekakšno svojo frizersko-impotentno zgodbo.

In:

Brkljam med vegetacijo, vejami, listjem, odrastki, ki posnemajo različne tone človeških glasov. Naenkrat smrad: to ne more biti kaka olikana rastlina, tako zaudarja le v zoologiji.

In:

Ogromen, veličasten trup lokomotive z očiščenimi žarometi in z nepoškodovanim ogrođjem, popolnejša in skrivnostnejša je od človeka, čeprav odvisna od njega, vendar ne od tega, ki stoji zraven... ta je zaostal daleč za razvojem narave, energije, železa... V snegu raztreseno orodje... klešče, izvijači, celo manometri. Ptiči, ki sedajo na kabino lokomotive, bi najbrž morali iz snega prinašati v krempljih orodje pod njeno streho.

Kakšna malobrižnost ljudi, ki bi morali ob danem času izpolniti neko obljubo ali biti preprosto samo ustrezljivi. In spet: kakšna vnetost, zaskrbljenost, pedantnost istih pri vsem, kar je, denimo, v zvezi s časom odhodov ali prihodov vlakov, letal, avtobusov, ladij itd.

In tole: začudeni smo nad brezbriznostjo, ki jo mnogi kažejo v nevarnih časih, in kako se trudimo, da bi jim bili podobni. To pa pomeni marsikdaj pozabiti, da imajo oni razlog, da so brezbrizni, mi pa nasprotno razlog, da smo zaskrbljeni. Ne ženimo svoje sodbe tako daleč, da bi si jih vzeli za zgled. Lahko bi se nam namreč zgodilo kot tistemu puščavniku, ki si je vzel po šestdesetih letih mlade ljudi – ob pogledu na njihove gimnastične vratomnosti – za vzor in mu je pri tem počilo srce.

Včasih se mi avtorji prikažejo kot družba samih prebliskov, sredi katerih sem. Tule je npr. Tolstoj, stopil je na belo verando v Jasni Poljani, smeji se, ker mu je navsezadnje le uspelo, da je enemu svojih hudobnih junakov odvzel nekaj slabih potez in jih prilepil drugemu, dobrosrčnemu, kateremu pa je pobral eno tistih mičnih lastnosti, ki so ga krasile, in jo podaril njegovemu nasprotniku. Tu je Camus iz Orana: morje, ki se blešči v daljavi, in on, ki teče za kamionom v oblaku prahu in trušču železja, da bi se povzpел nanj, in se odpeljal na plažo in tako postal Mersault (eden od obeh moških in ene ženske iz Tujca). Tule je William Saroyan, ki je pred kolibo na Long Islandu zbiral bicikel ter poletel z njim nad morjem kot mladenič na letečem trapezu. In tam na klopi Latermannovega drevoreda v senci sedi Trdina in s hudobnim nasmeškom opazuje promenado ljubljanske gospode na poti v nedeljsko naravo. Ali Čehov, ki v »uglajeni, dekliški drži« ravno izginja za ribnikom, po katerem plava cvetlični ornament v čast njegovega godovnega dne. Lermontov na svoji vojaški postelji v kazbi, ko si z ročajem svoje sablje drgne koticke ust in si izmišlja dnevnik o Pečorinu. In Balzac v zaflekani halji, ko dviga roke in govori: »Samo trenutek« livriranemu slugu iz tiskarne, ki stoji pred njegovo mizo in čaka, da odnese spisano nadaljevanje pod prešo v tiskarno. Salinger, Žid (o precej drugačen od K.),

ki ga ganeta deklica in deček, ki se držita za roko v muzeju modernih strojev v Bostonu. Salinger, ki pravi: »Pisatelj te mora tako ogreti, da bi mu med branjem njegove knjige najraje telefoniral.« To je družba, ki sedi pred mano ko umeščena v železniškem kupeju. Naj pride zaradi mene tudi Celine s svojimi psi in kanto pepela. Pa Dostojevski, drobno kamenodobno bitje, ki išče uho, kateremu bi zaupalo, kakšno mladoletno punčko je ravnokar imel pod sabo v čuvajevi hišici. Pa Turgenjev, ki ga ne mara. Naj sede malo proč od njega. Pa de Sade s tistim lepim albumom iz zelenega žameta (30 × 15) v rokah, za katerega je prosil v svojem jetniškem stolpu v Vicenzi svojo ženo, vojvodinjo, češ, naj mu ga pošlje po hitrem slu, ker ga nujno potrebuje za svoje perorisbe. Pa Saint Exupery. In naposled naj stopi iz gozda na plan onile v uniformi Kuomitanga, Malraux. Kakšen asortiman značajev in tipov, svečanost gospodstva, naivnega otroštva in banditizma. Skorajda vse človeštvo!

Užitek je prav tako velik, če smo poštene ali zahrbtni, rabeljski ali nežni, trmasti ali predani. Najbolje je biti navsezadnje najprej eno, zatem drugo, kar ni samo menjava za užitek, ampak nasprotnika spravi tudi ob živce.

Kdor ne nosi maske med ljudmi, ki jih nosijo skoraj vsi (meščani od prvega do zadnjega), zbujajo videz, da ima na sebi kakšno in med pomežikovanjem in drezanjem mu damo vedeti, da se spreneveda pred nami. A ker v resnici ne nosi nobene, dobi udarec naravnost v obraz.

V občutku, da moraš biti dostojnejši od svojega okolja, je nekaj žalostnega, ker skozi to dostojnost doživljamo le škodo in hkrati ne najdemo prav nikjer razloga zanjo.

»Vi ste eden redkih, ki vedo, kaj hočejo,« mi rečejo zadnjič. – »Ja, v nekih ozirih. V drugih pa prav nič ne vem, kaj hočem.« – In kdo naj bi tudi vedel, ko v teh ozirih ničesar nočem.

A: Ironija se ne poraja nujno le iz hudobije.

B: Vsekakor tudi ne iz dobrote.

C: Ne. Mogoče izhaja iz bolečine, na katero *pri drugih* ne računamo.

Zanimivo: poštenjaka vedno ovešamo s pomanjkljivostjo, da se slabo prilagaja. Ali primer iz drugega zelnika, torero: vse življenje mora poslušati, ko mu govorijo, kakšen strahopetec da je. Vendar, pripomniti je treba, če bi bil res strahopetec, ne bi bil torero.

Koliko napuha leži v dejstvu, da ljudje obožujejo Boga, čeprav ne morejo tajiti, da je Bog stvaritev njihovega duha. Lastno stvaritev oboževati, pomeni oboževati sebe.

Dveh čustvenih stanj se je treba bati pri sebi in drugih, tudi pri najbolj dobrodušnih: obupa in besa.

Kdor je nevljuden, izgubi spričo sebi izbezane vljudnosti potrpljenje.

Včasih mi je dovolj prijazen glas neznanca po telefonu, moškega ali ženske (česaravno telefonista iz centrale), da dobim nov dovod kisika, ki mi dobesedno pomaga živeti naprej sredi te mlačne župe tope brezvoljnosti, v kateri plavamo vsi.

Višek nespodobnosti v naši evropski družbi:

- a) poslušati v javnosti hvalospeve o lastnem delu;
- b) imeti pri sebi doma obešen lastni portret.

(VIII)

»Kadar se človek ukvarja sam s seboj, ima veliko časa, vse ga dolgočasi in jezi in razbija si glavo ob tem, kaj naj bi še storil. Komaj pa začnemo delati za druge, je vse privlačno, nikoli nismo v zadregi za zaposlitev, največkrat smo vedrega razpoloženja.« (Tolstoj o morali.)

Grad. Mlada, rdečelična dekleta se vzpenjajo mimo tebe in gredoč berejo razglednice. Ustrežljivo in osramočen, ker si samo ti moški, jim narediš prostor. Duh po oblekah, mladostni svežini in mogoče nekoliko vonj – po znoju bi bilo rečeno preveč – ostane tebi, ko se spuščaš pri naslednjih stopnicah dol v mesto.

Kadar pomislim na mlado, krepko dekle, ki gleda na svet moralno razposajeno, vendar po dekliško, se spomnim Viharnega vrha Emily Brönte. Tam je dekle, ki zna sanjati in komentirati, vse obenem.

Tolstoj o glasbi. »Stric je prepeval, kakor poje narod: v trdnem, naivnem prepričanju, da je ves pomen pesmi v besedah, da melodija pride sama od sebe zraven in da sama zase sploh ne obstaja, da je melodija samo takole

zaradi zvoka poleg. Za to je bil nezavedni napev mojega strica tako lep, kot da bi prepeval ptič.»

Bravo! Ptič prepeva zmeraj ob kakšni zaposlitvi: ko čedi gnezdo, zagotovo o snaženju, ko se prepira s samcem, mogoče o njegovi brezbriznosti, ko kliče pred nevihto, najbrž o nevarnosti itd. Z eno besedo: oblika brez vsebine nima melodije.

»O (nula) je tudi dejstvo,« pravi I. K. Kajpak, to vsak zase najboljše ve. Vsak dan pišem. V blok, na listke, v zvezek. Večji del slabo. Vendar ne za to, da bi kaj saniral, za nazaj ali naprej, ker to ni mogoče, ampak iz preprostega dejstva: česar ne poveš, se ni zgodilo. Oziroma se bo neprestano dogajalo.

1965. Orožnik na avstrijskem Koroškem mi je v gozdu nad DP lagerjem povedal – in bil je odkrit pri tem – da policija vsakih šest mesecev kontrolira trigonometrijske točke, če so še tam.

Politična moda, je dejal politik na začetku tega stoletja, zmeraj najde privržene mladce med tistimi, proti katerim je naperjena, in ki prvi padajo kot njene žrtve.

Tak sem: ob zbujuju moder, pri kosilu mlahav, po večerji junaški. Močan na tem koncu, nemočen na drugem.

Otrokom, deset – dvanajstletnim, kadar so v skupini: vsakemu moraš posvetiti enako število besed in v enako zavzetem tonu, drugače ... Ljubosumnost je od vekomaj. Sv. Avgustin: »Poznal sem zelo majhnega otroka in videl na lastne oči, kako je postal žrtev ljubosumja. Ni še znal govoriti in opazoval je čisto bled in sovražnih oči svojega brata.«

Ni možnosti, da bi se skopal iz sebe. Niti koticica v tvojem spominjanju ni, ki bi bil nedolžen. Če se ne spotakneš ob truplo, potem se spotakneš ob molk, pozabo, ob nerazumljivo opravičevanje vseh teh reči. Če imaš značaj, pravi Clemenceau, imaš slabega. Torej, če imaš vest, imaš slabo vest. Srce je šibko, ko najsiloviteje utriplje. Samo popoln mir pred seboj je jamstvo nedolžnosti. Vendar se v neobremenjenosti ne zgodi nič. Protestiraš, ker je avtobus prepozno pripeljal na postajališče. Gnus se te loteva ob pretepu na cesti. Zjutraj greš v službo, proti večeru se vračaš. Telovadiš pred zajtrkom, polivaš se z mrzlo vodo, ne ponočuješ, ne piješ, tudi ljubiš se ne. Živiš po urniku, na nekakšnem Nietzschejevem Olimpu videza. Potem lepega dne zgrmiš v prepad in tvoj ždeči bes se spet dvigne ... Zasluži življenje, da bi ga opisoval? Zasluži, da bi zanj umrl? Zaslužijo vse te podobe sveta, ki jih boš najbrž izbrisane kot žive poteze na svojem mrtvem obrazu – odnesel s seboj v grob, da jih fiksiraš za živa? ... Spraševanje je pol življenja. Kdorkoli si si na *zakaj* odgovoril *zato*, si se znašel na robu Niča. Razumel si, ker si razumel. Obstal si sredi stopnic, z eno nogo v zraku, z drugo na stopnici neskončnega stopnišča. Ne moreš več z mesta. Edino, kar je močnejše in večje od nič, je novi *zakaj*. Ta te požene, da spet hodiš.

(1955) To je pravi ljudski umetnik. Kadar je kam povabljen – na literarni večer – najprej pogleda: ali je postelja dovolj mehka, kaj pripravljajo v kuhinji dobrega in kako daleč je do stranišča.

(1957) Opravljiv par: ljudski pesnik in njegova žena, predmetna učiteljica. Oba stojita trdno v okvirih moralnih norm ali zdravega razuma (kdove, kaj je prav). Obrekujeta, kjer moreta, največkrat vpričo ljudi: na književnih seansah, na sprejemih, v šolski zbornici, na snidenjih ob obletnici mature. Prava Napoleona moralnih shem! V splošnem sta izvzeta od vsega in se počutita nedolžna, kajti uboge pare v resnici seka s svojo mesarico morala. Če je kdo kriv, naj se torej pritoži na pravstveni sistem. Ta pa ubija sam po sebi, da ljudje odnašajo svoje krvave glave v naročju, onadva sta le nekakšna zvočnika. Kadar spregovori on o kakšni neznanski pokvarjenosti, se zmeraj skloni naprej, si z levico zasloni sence, s kazalcem pa riše oglate linije po mizi, kot da dela načrte za bitko iz srednjega veka zunaj mest. Kadar ima ona besedo, se nagne na stolu nazaj in po obrazu, vratu in dekolteju se razlezejo rdeče pege ogorčenja. Oba imata zagrenjene poteze in ostro, skoraj črno gubo ob nosu, ustih od nenehnega mletja tega mleva. Njuna obraza, skremžena od grimas, spominjata na neko nežno stvar, ki je izgubila svoje domovanje, denimo na otroško posteljico ali slike v pastelu, ki je nekoč visela v otroški sobi, zdaj pa že vrsto let leži na cesti, v soncu, snegu ali dežju, potolčena, pohojena, povožena, pokvečena od brcanja. Če ju kje srečaš, v kolikor toliko priljudnem okolju, podrejeni protokolu ali celo radoživosti in ti (kajti olikanost je tudi ena izmed moralnih vrednot) sežeta bučno v roko in vzklikata: »Stresimo si roko, da se ne bomo ves čas križem gledali,« – tedaj si si lahko svest, da sta te imela pred kratkim med svojima mlinskima kamnoma. Ves večer te tolčeta po ramah, nažigata cigarete, nalivata kozarec, se ustrezljivo smejeta tvoji svobodoljubnosti... o, prava trdosrčneža: radodarna s senco, skopuška z mošnjo... Premirje traja toliko kot ambient, v katerem ste se znašli. Prihodnjič te bosta spet izsesala skozi cevčico in še bolj naoljila svoji mašini. Žal ju moraš nič kolikokrat srečavati, ker pač živite skupaj v ožini določene zemljepisne širine. Ko naletiš na par, se vse pomrači in svet se pokaže tak, kot je pod videzom, z vsemi svojimi ognjenimi zublji, škandali in katastrofami nad svojo glavo. Tudi njima ni prijetno srečavati te: kajti ali nisi v določenem smislu njuna karakterna stvaritev, mračna stvar, ki jima ravnokar takole vedro in ljubeznivo smehljaje prihaja po cesti naproti? Osebnost se sicer čutiš bolje, če te obrekujeta, kot pa če te hvalita. Vendar: onadva imata položaj, zveze, take na luči in v senci, povsod sta opravičena na čast in godbo, kot sta posvečena v trajnost seans za zagrenjenimi okni. Življenje je za njimi večnost. Vsak si lahko zlahka zamisli, čemu si v deželici, v kateri živiš, izpostavljen.

Ljudje, ki so ugasli, nas ugasnejo; potem nas obtožijo, da smo jih mi pogasili.

Tipičen obrazec za omejeno glavo: »Če človek ne bi imel dela, kaj naj bi potem sploh počel?« Ali: »Če bi imel na kupe denarja, bi počel nekaj, kar

reveži ne morejo: učil bi se kitajščine!« Ne samo da so takile brez strasti. Še okusa nimajo.

In vendar: zvečer nočem niti pomisliti na ljudi, ki sem jih srečal čez dan ali so mi karkoli že zagodli. Podobno kot se ne spuščam v polemiko. Kadar kdo namerava ali sklene v kakšnem človeku videti nasprotnika, ga spremeni v abstraktum. Potisne ga v daljavo. Noče več vedeti, kako glasno se zna smejati. Postane silhueta. Itd. Itd. Vse do nagiba, s katerega pade v smrt. (Dovolj za to trditev je moj mizantropski zapis zgoraj o ljudskem pesniku in njegovi ženi).

Moja usoda je trpeti pod tem, kar drugim ne povzroča trpljenja, in ne trpeti pod tistim, kar njim povzroča trpljenje.

Sezonec v avtobusu: Čez utrujenost obraza še grozljivejša utrujenost brezupa.

Kako si očistimo vest? Tako, da jo močno drgnemo ob resničnost.

Korajža za živa. Berem: več ko petdeset odstotkov pomembnih del, ki so postala osnova nove zavesti, temelj nacionalne ali celo svetovne literature ter znanosti, so našli v neobjavljeni zapuščini mrtvih piscev. To ti daje misliti.

Ko bo nastopila poslednja sodba, bomo mogoče izvedeli – in to s kakšnim obupom – da so mnoge stvari, na katerih smo viseli v dobrem in slabem, katere pravila smo vestno, ne brez muk, izpolnjevali, bile naša poguba, medtem ko so bile druge, po katerih smo hlepeli, a smo se njihovim skušnjavam z zadnjimi močmi upirali, za nas dobre. Z eno besedo: ker smo bili preveč previdni, nismo mogli spati.

Resničnost – zablada. Profesor arhitekture mi pripoveduje: njegova varovanka, odlična študentka, si, čeprav je imela za diplomski izpit zgradbo trdnjav, ni ogledala znamenite Petrovaradinske trdnjave, in to zato, ker bi jo zavedla v njenih predstavah. Jaz, ki sem opisoval dogodek iz leta 1937, ko mi je bilo devet let, nisem vprašal sestre, ki je bila tedaj pri sedemindvajsetih, kaj se je v resnici zgodilo, iz strahu, da bi potem moja zamisel zašla v slepo ulico. Iz teh poant lahko izsledimo veliko stvari.

Moj študent: »Pri Amerikancih in naših južnjakih me odbija celo tisto, kar je po svojem prazvoru zahodnjaško.«

Nobene vojne ne bi smeli opravičevati. Morali bi jo izključiti iz razgovorov skupaj z naravnimi katastrofami. In še – z drugega zelnika – odpor me obide pred človeškim duhom, kadar ta neštetim nepravčnostim narave dosoja višji pomen.

Prvi dan vojne napovedi (1941). Vse ceste polne. Intelektualci so za hip izgubili korenine, kot se reče, nato so jih kmalu spet našli in zatrjevali, da se ni v njihovih nazorih nič spremenilo. Po gostilnah in kavarnah so prepevali zoprne pesmi. Ženske – ponavadi zmerom nališpane in elegantne – so nosile preproste, grde obleke. Ljudje, ki nikoli niso kupovali časopisov, so prehodili vse mesto ali se nevarno obešali na prepolne vozove, da bi iz rok prodajalcev na drugem koncu mesta iztrgali posebne izdaje časopisov, ki so izšle na enem samem listu. Pod Trančo se je nekdo ustopil pred tramvaj in vpil: »Ustavi, če ti rečem! Stoj!« in blazno mahal s palico. Njegove izbuljene oči so bile oči brezumneža. Psihotiki so bili ta dan v svojem elementu, izražali so se.

(1971.) Štrajk na cesti pred bolnišnico, polikliniko. Brezglavost, bele halje itd. In jaz v mislih zaposlen s tem, kako bi neki lepi ženski literarno pomagal na noge.

(1986.) Zdaj ob trideseti obletnici španske državljanske vojne, – v spominu mi je ostal ta izbruh, ker so v Baslu uprizorili vaje za primer vojne – berem spomine in poročila iz tistega časa. Poročilo nekega očividca: »Gardna enota legitimne vlade je prestopila k sovražniku z belim robcem kot oznako, ki so si jo zavezali okoli leve roke. Nihče med tujimi opazovalci ni mogel spoznati, na kateri strani so posamezni borci. Videl sem vodjo naskakovalne skupine, ki je trikrat v enem dnevu menjal stran. Zagotovo je upornikom uspelo tudi zaradi teh hitrih menjav na fronti vdreti v mestno hišo in se zabarikadirati v njej.« Kako jasnejše in čistejše je bilo to trideset let pozneje, leta 1956 v Budimpešti, ko so Madžari vzdignili vstajo proti partiji. Ob tej obletnici berem – samo prebeg je bil: iz vladne vojske na stran ljudstva.

V osmih od desetih primerov ti oseba, ki te prosi za nasvet, zmeraj naznači smer, v kateri si želi, da bi ji svetoval: »Vi, kajne, menite prav tako, da mora...«

Zvito je kazati zagrenjenost, kadar nimamo razloga zanjo in pokazati nobene, kadar imamo razlog za grenkobo.

Pri veliki vročini si z vročo pijačo še bolj ožgati grlo, tako kot si pri rani na prstu vščipneš v kožo zraven, da bi te še bolj zbolelo. Neprijetnost pride potlej samo še od tebe.

»V nekaj verjeti!« kričijo mladi, dobro vzgojeni možje. »Navdušenje!« kričijo idealistični zamudniki. »Ljubiti!« vpijejo kristjani. »Storiti!« vpijejo šefi. »Umreti!« vpije vlada. Sredi vseh teh vabljenih ponudb ostaja človek, ki hoče videti stvari take, kakršne so, hladen. Kajti stvari, kakršne so, so nečiste, se pravi, preveč so prepletene med seboj, da bi se navdušil izključno samo za eno izmed njih. Tako duhovno preudaren mož postane, se razume, sumljiv in potem osovražen. Živeti mora sredi samih razburjenih bedakov, kakor tisti misijonar, ki je živel med divjaki in ljudožerci, odvisen le od božje milosti, dokler ga niso nekega dne ...

Nasprotujoči se ekstremi. Kot ob morju, kjer sta hladen veter in vroče sonce pomešana.

Življenje se ne izrablja toliko skozi velike in herojske napore, kot skozi zoprne malenkosti in vnmear vržene ure.

V zadnjem času svojega življenja je G.S. prišel do spoznanja, da so se mnogi ljudje, njegovi znanci, če ne ravno prijatelji, odvrnili od njega, ker jih je prenehal zabavati, odgovarjati na njihova pisma ali zavračati vabila. Če pa se je le zgodilo, da se je na katero odzval, je sedel v družbi redkobeseden in vase zaprt. Govorilo se je: »Kakšen zoprni tip! Kako neprijeten je postal. Le kaj mu je?« – Res, le kaj mu je? Nič. Samo stal je pred svojo smrtno obsodbo in je vedel zanjo.

Ali bi knjigam pisatelja X prav tako brez premisleka verjeli, da so dobre, če ne bi vedeli, kako jih je leta dolgo pisal, pilil, brusil, ponoči in podnevi? Če ne bi slišali za njegovo legendarno prizadevanje, ki vam je bilo dan na dan v ušesih in za katero so obstajali tudi neizpodbitni dokazi?

Ni pomembno, da imajo naš talent, naše zmožnosti dojemanja, naš karakter meje. Pomembno je, da jih poznamo.